

УДК 338

Д. В. Малаховський,
асистент кафедри статистики та аналізу,
Львівський національний аграрний університет

СИСТЕМА НАСІННИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО КОМПЛЕКСУ КРАЇНИ

У статті висвітлено теоретичні основи, значення та завдання галузі насінництва зернових культур, описано роль сорту та системи насінництва як фактора впливу на інтенсифікацію зернового комплексу держави на ринково-інноваційній основі розвитку.

The article considers theoretical bases, values and tasks of the grain seeds production, describes the role of sort and seeds graining system as a factor of grain production intensification.

Ключові слова: галузь насінництва, система насінництва, сорт, зерновий комплекс, виробництво зерна, зернові культури, кондиційне насіння, сортове насіння.

Key words: seeds graining industry, seeds graining system, sort, corn complex, production of corn, grain crops, certified seeds, high quality seeds.

Постановка проблеми.

Зерно для України – стратегічна ринкова продукція і є одним із основних джерел грошових надходжень більшості вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Виконуючи програму «Зерно України 2005-2010», Україна за останні роки суттєво збільшила обсяги виробництва зерна, які в останні роки коливалися в межах від 46 до 54 млн. тонн.

Підвищення рівня ефективності виробництва зернової продукції повинно виступати найважливішим завданням в сьогоdnішніх умовах формування та розвитку АПК, від розв'язання якого залежить забезпечення продовольчої безпеки країни, експортний потенціал нашої держави на світових ринках зерна та рівень народного добробуту населення. Підвищення ефективності та подальший розвиток зернової галузі на ринково-інноваційній основі неможливі без належного забезпечення товаровиробників зерна у високоякісному посівному матеріалі. Оскільки продуктивні сорти та кондиційне насіння зернових культур виступають у якості одного з ключових та незамінних факторів впливу на інтенсифікацію та розширення процесу зерновиробництва, у центрі уваги сьогодні повинна знаходитись система господарсько-економічних відносин у галузі насінництва зернових культур, як окремої організаційно-економічної ланки зернового комплексу держави. Виходячи з цього, виникає об'єктивна необхідність у теоретичному осмисленні основ, основних принципів та проблем розвитку даної галузі АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання пов'язані з функціонуванням зернового господарства, підвищенням ефективності галузі та розвитком ринку зерна детально досліджувалися у працях багатьох українських учених: В.І. Бойка, В.І. Власова, В.М. Ганганова, М.В. Зубця, Г.М. Калеткіна, М.Г. Лобаса, П.М. Макаренка, П.Т. Саблука, Б.К. Супіханова, Л.М. Худолій, С.М. Чмиря, О.М. Шпичака та ін.

Що до організації системи насінництва, підвищенням ефективності та подальшою стратегією розвитку галузі насінництва зернових культур, свої наукові дослідження присвятили такі вітчизняні науковці, як І.А. Ажаман, В.Я. Амбросов, С.С. Бакай, В.В. Волкодав, Н.Ю. Єгорова, О.В. Захарчук, Г.Г. Омеляненко, І.П. Пазій, В.В. Петриченко, Т.Ю. Приймачук, Н.Л. Рильська, Р.М. Скупський та інші вчені.

Виклад основного матеріалу.

Використання високоякісного посівного матеріалу та високопродуктивних сортових ресурсів належить до основних факторів інтенсифікації виробництва зернових культур, тому значна увага сьогодні повинна приділятися галузі насінництва, зокрема зернових культур. Система насінництва повинна бути узгоджена з внутрішніми потребами ринку посівного матеріалу, враховувати ринкові тренди, зміни і тенденції на світовому ринку зерна, сучасні технології виробництва кондиційного насіння.

Зокрема, професор Лихочвор В.В. зауважує, що в кінці ХХ століття в Європі підвищився інтерес до ресурсоощадних, адаптивних, екологічно чистих технологій вирощування зернових культур. На його думку, саме ці технології повинні забезпечувати достатній, економічно вигідний рівень урожайності при найменших затратах матеріальних ресурсів [1, с. 7].

На думку академіка Саблука П.Т. стратегічним завданням аграрного виробництва є перехід на інтенсивний шлях розвитку, що зорієнтований на раціональне використання ресурсів агроєкосистеми без зниження рівня її продуктивності, кращого використання біологічного потенціалу культурних рослин і тварин за рахунок створення більш адаптивних сортів і порід та науково обґрунтованого технологічного регулювання їх росту й розвитку [2, с. 148].

Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України, як справедливо зазначає Месель-Веселяк В.Я., неможливе без здійснення ряду організаційно-економічних заходів, зокрема у галузі рослинництва, на його думку, слід забезпечити освоєння науково обґрунтованих сівозмін та оптимальної структури посівних площ, структури породного і сортового складу насаджень та впровадження інтенсивних ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій виробництва продукції [3, с. 13].

Можна стверджувати, що інтенсифікація виробничих процесів на ринково-інноваційній основі повинна виступати запорукою успіху у подальшому розвитку зернового комплексу, і повинна бути спрямована на підвищення урожайності зернових культур завдяки впровадженню у виробництво високопродуктивних сортів та вдосконалення системи ведення землеробства.

Одним із шляхів збільшення врожайності зернових культур є впровадження інтенсивних технологій, які дають змогу найбільш повно реалізувати генетичний потенціал рослин і передбачають комплексне використання всіх агротехнічних засобів та хімізації [4, с. 83]. Кононенко М.П. визначає інтенсивну технологію в рослинництві як систему агротехнічних прийомів, які дають змогу максимально реалізувати генетичний потенціал сортів і одержувати врожайність у 2–3 рази вищу, ніж забезпечують природні біокліматичні фактори в сфері виробництва [5, с. 68].

Захарчук О.В. зазначає, що використання сортових рослинних ресурсів є однією з найважливіших ланок сільського господарства – основою економічного і соціального розвитку держави, зокрема, він стверджує, що до 2020 року питома вага приросту врожаю, одержаного за рахунок нового покоління сортів, буде становити від 70 до 80% або в 2–3 рази вище досягнутого рівня на теперішній час [6, с. 18].

Виходячи із вище сказаного, на нашу думку, у ринкових умовах господарювання у центрі уваги повинна знаходитися система господарсько-економічних відносин у галузі насінництва зернових культур. Серед сукупності основних факторів інтенсифікації розвитку зернового виробництва в сьгоднішніх реаліях ведення агробізнесу домінуюче місце повинні займати сортовий склад та система виробництва і збуту кондиційного посівного матеріалу зернових культур, оскільки впровадження високоєфективних сортів та повноцінного насіння належить до найбільш ефективних засобів підвищення врожайності та поліпшення якості зерна. Як зазначає Чмирь С.М. високоєфективна система насінництва у зерновиробництві «це – економічно вигідний шлях нарощування валових зборів та зниження собівартості виробництва зерна» [7, с. 178].

Стратегічне значення виробництва насіння зернових культур розкривається через ту роль яку воно відіграє в системі функціонування та розвитку зернового господарства країни. По-перше, насіння зернових культур, як посівний матеріал є головною передумовою щорічного відтворення процесу зерновиробництва і не може бути заміненим жодним іншим фактором виробництва, по-друге, від якісних показників насінневого матеріалу в значній мірі залежить рівень урожайності зернових та якісні показники кінцевого продукту споживання, звідси виходить, що високоякісний насінневий матеріал виступає у ролі засобу розширеного відтворення і значною мірою впливає на рівень конкурентоспроможності виробленої продукції і, по-третє, від вартості посівного матеріалу залежить рівень витрат на гектар посіву, тобто рівень собівартості виробленої зернової продукції, що в кінцевому результаті значною мірою впливає на рівень рентабельності виробленого товарного зерна.

Доцільно зазначити, що у ринкових умовах розвитку зерновиробництва, у зв'язку з різким скороченням внесення мінеральних і органічних добрив та засобів захисту рослин, сортові ресурси та високоякісний посівний матеріал повинні виступати основним засобом отримання стабільно високих урожаїв та вагомим фактором впливу на розширення процесу зерновиробництва. Встановлено, що чим вища врожайність культури, тим більший внесок у її подальший ріст вносять сорт і насіння. У країнах з урожайністю зернових культур 40-50 ц/га приріст врожаю до 50% забезпечується селекцією і насінництвом [8, с. 221].

В умовах переходу України на ринкову систему господарювання товарне насіння виступає у якості специфічного, інноваційного та наукоємного товару, оскільки несе в собі потенціал росту ефективності сільськогосподарських підприємств. Як зазначає Омеляненко Г.Г., від генотипу сорту значною мірою залежить реалізація біопотенціалу поля, ефективність організаційно-технічних заходів вирощування сільськогосподарських культур [9, с. 14].

З агротехнологічної та виробничо-господарської точки зору основне завдання галузі насінництва, як зернових, так і інших сільськогосподарських культур, полягає у розмноженні (виробництві) насіння високоврожайних сортів, у збереженні та поліпшенні його чистосортності та врожайних властивостей. Від ефективності функціонування системи насінництва зернових культур залежить рівень ефективності важливої та невід'ємної складової системи зерновиробництва – процесу сортзаміни та сортооновлення.

В Україні, в роки становлення ринкової системи господарювання, галузь насінництва зернових культур терпить корінні зміни та характеризується трансформаційними процесами та практично повним переходом на промислово-інноваційну основу.

Трансформація системи насінництва на промислово-інноваційну основу, в значній мірі була зумовлена чітко вираженою спеціалізацією та концентрацією виробничо-господарських процесів в галузі насінництва, як зернових, так і всіх сільськогосподарських культур. В ринкових умовах господарювання, промислове насінництво зернових культур характеризується такими ланками спеціалізації:

- *внутрішньогосподарська спеціалізація* – виробництво кондиційного насіння зернових та зернобобових культур господарськими структурами (державними, колективними, приватними), незалежно від форми власності, які пройшли паспортизацію (атестацію) уповноваженими органами;
- *внутрішньорайонна (міжгосподарська) спеціалізація* – господарсько-виробничі процеси з виробництва кондиційного насіння зернових в обсязі, необхідного для забезпечення насінням всіх господарських структур відповідного району;
- *внутрішньообласна спеціалізація* – господарсько-виробничі процеси з виробництва кондиційного насіння зернових в обсязі, необхідного для забезпечення насінням всіх господарських структур відповідної області;
- *регіональна (міжобласна) спеціалізація* – господарсько-виробничі процеси з виробництва кондиційного насіння зернових, організовані в науково визначених ґрунтово-кліматичних зонах певної території.

Процеси спеціалізації в галузі насінництва зернових культур створюють умови більш ефективно використовувати науково-інноваційний потенціал, кваліфікованих спеціалістів та спеціалізовані установи із виробництва, зберігання та обробки посівного матеріалу, в наслідок чого істотно скорочуються затрати ручної праці на виробництві (особливо в первинних ланках насінництва).

Господарсько-економічні та організаційно-правові відносини в галузі насінництва зернових культур в сьгоднішніх умовах формування ринкових відносин в нашій державі регламентуються Законом України «Про насіння і садивний матеріал», Законом України «Про охорону прав на сорти рослин», Законом України «Про карантин рослин», Державними стандартами України: ДСТУ 2240-93 «Насіння сільськогосподарських культур. Сортові та посівні якості», ДСТУ 2949-94 «Насіння сільськогосподарських культур. Терміни та визначення», ДСТУ 4138-2002 «Насіння сільськогосподарських культур. Методи визначення якості», а також Державним реєстром сортів рослин України та Державним реєстром виробників насіння і садивного матеріалу.

Закон України «Про насіння і садивний матеріал» [10] визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування ринку насіння і садивного матеріалу, вимоги щодо його вирощування, підготовки, затарювання, торгівлі, сортівих і посівних характеристик, а також повноваження державних органів, права і обов'язки юридичних і фізичних осіб у сфері обігу насіння, здійснення державного контролю та нагляду за ним.

Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» [11] регулює майнові та не майнові відносини між виробниками та власниками сорту пов'язані з необхідністю захисту прав на сорти рослин.

Закон України «Про карантин рослин» [12] визначає основи карантину рослин та направлений на протидію занесенню і поширенню в Україні шкідливих організмів.

З метою підвищення контролю за якістю виробленої та реалізованої продукції галузі насінництва зернових культур, було розроблено та законодавчо затверджено Державні стандарти України: ДСТУ 2240-93, ДСТУ 2949-94 та ДСТУ 4138-2002. Прийняті державні стандарти допомагають насінневій інспекції України більш ефективно виконувати функцію контролю за виробленим, сертифікованим та реалізованим насінням, а насінневим господарствам здійснювати господарсько-економічну діяльність відповідно до визначених нормативно-правових вимог.

Одним з важливих кроків у подальшому розвитку галузі насінництва, як зернових, так і всіх сільськогосподарських культур стала трансформація національної схеми сертифікації сортового насіння до схеми міжнародної сертифікації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

Відповідно до Закону України «Про насіння і садивний матеріал» [10, с. 8] система насінництва та розсадництва складається з ланок добазового, базового і сертифікованого насіння та розсадництва, страхових і державного резервного насінневих фондів. Система виробництва та сертифікації насіння зернових культур зображена на рисунку 1.

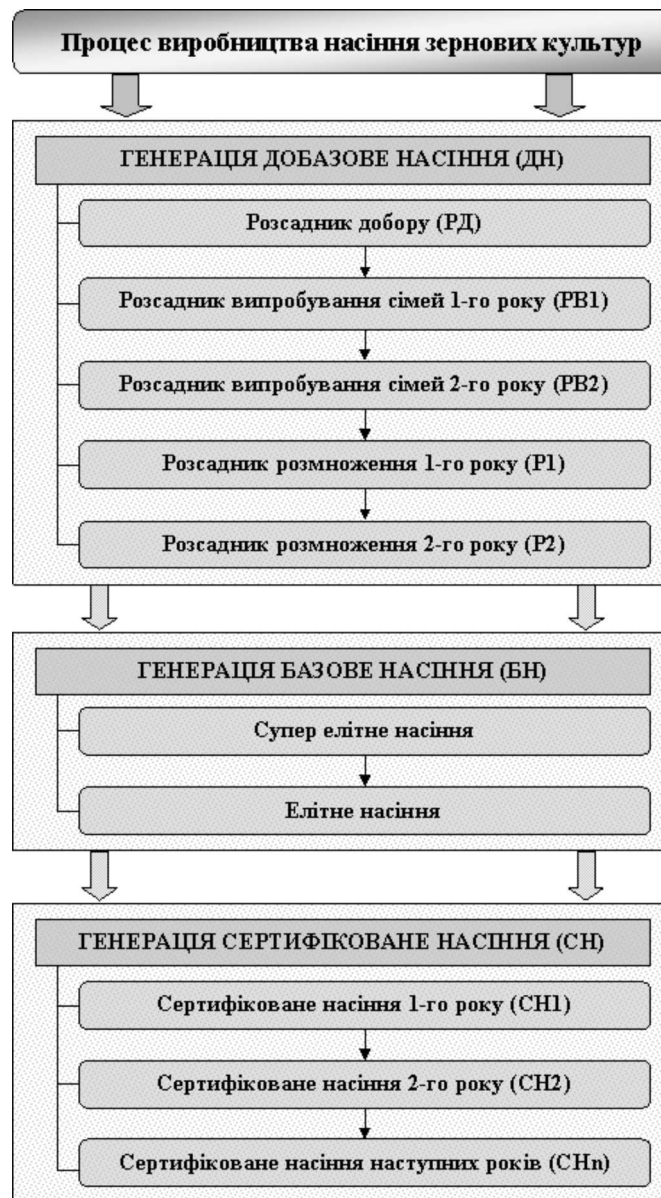

Рис. 1. Система виробництва та сертифікації насіння зернових культур в Україні за схемою ОЕСР

Добазове насіння (оригінальне або первинне насінництво) – насіння первинних ланок насінництва, яке використовують для подальшого його розмноження і отримання базового насіння. Процес виробництва добазового посівного матеріалу складається із послідовного розмноження кращих зразків розсадника добору (РД), розсадника випробування сімей 1-го року (РВ1), розсадника випробування сімей 2-го року (РВ2) та розсадника розмноження 1-го (Р1) та 2-го (Р2) років.

Базове насіння (елітне насінництво) – насіння отримане від послідовного розмноження добазового насіння, складається із виробництва супер елітного та елітного насіння.

Сертифіковане насіння (репродукційне насінництво) – насіння, отримане від послідовного розмноження добазового насіння зернових культур, складається з сертифікованого насіння 1-го та наступних років.

Введення в Україні сортової сертифікації на насіння за схемами ОЕСР, яка розповсюджується на всі держави-члени цієї організації, члени ООН та СОР, що приєдналися до Схем, та видання єдиних сортових документів на насіння дозволить Україні повноправно брати участь в міжнародній торгівлі насінням.

Прийняття та реалізація даного Законопроекту дає можливість нашій державі інтегруватися до Європейської маркетингової мережі насіння, зменшити перешкоди для руху насіння між державами, оскільки сертифікат на насіння ОЕСР визнається 58 країнами. Вступ до Організації підвищить авторитет нашої держави на шляху до інтеграції в Європейське співтовариство і збільшить шанси як сільськогосподарського виробника насіння для маркетингу його в Європейські країни на рівних умовах.

Впровадження Схем сортової сертифікації насіння на внутрішньому ринку дозволить підвищити сортову чистоту вітчизняного насінневого матеріалу, забезпечити зростання урожайності основних сільськогосподарських рослин та відкриває шлях насінню сортів української селекції на світовий ринок насіння.

Висновки.

Із вище наведеного можна зробити висновки, що високоефективна система ведення насінництва зернових культур повинна забезпечувати:

- попит сільськогосподарських виробників товарного зерна на високоякісний посівний матеріал;
- прискорене впровадження у виробництво нових перспективних сортів зернових культур;
- збереження сортових властивостей сорту в процесі подальшого його розмноження;
- виробництво високоякісної та конкурентоспроможної продукції для субринків добазового, базового та сертифікованого насіння зернових культур.

Можна стверджувати, що галузь насінництва в майбутньому буде відігравати ключову роль у збільшенні виробництва зернових культур, що позначиться на кількісних та якісних параметрах виробленої зернової продукції. Виходячи з стратегічного значення кондиційного насіння зернових культур у системі зерновиробництва, у галузі насінництва необхідно вирішити ряд завдань, а саме:

- на державному рівні необхідно розробити та прийняти економічно обґрунтовану програму підтримки галузі насінництва зернових культур, яка б враховувала річну потребу в посівному матеріалі та розмір сортонадбавки при формуванні цінової політики в галузі;
- розробити та прийняти пільгову систему кредитування для паспортизованих насінницьких господарств з виробництва кондиційного зернового насіння;
- на рівні господарської одиниці розробити та впровадити ефективну систему маркетингових заходів, яка б сприяла ефективному збуту кондиційного насіння зернових та оптимізації на основі цього сортової структури посівів.

Література:

1. Лихочвор В.В., Петриченко В.Ф., Івашук П.В. Зерновиробництво. – Львів: НВФ «Українські технології», 2008. – 624 с.
2. Саблук П.Т. Економічні відносини та дохідність агропромислового виробництва // Економіка АПК. – 2008. - №11. – с. 147 – 153.
3. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України // Економіка АПК. – 2007. - №12. – с. 8 – 14.
4. Соловей Д.Ю. Оцінка енергетичної ефективності виробництва зерна озимої пшениці в Україні // Економіка АПК. – 2010. - №1. – с. 83 – 85.
5. Кононенко М.П. Техніко-технологічні напрями підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва // Економіка АПК. – 2008. - №8. – с. 67 – 74.
6. Захарчук О.В. Сорт як інноваційна основа розвитку рослинництва // Агроінком. – 2009. – №5-8. – с. 17 – 22.
7. Чмирь С.М. Розвиток зернопродуктового підкомплексу в Україні: Монографія. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2004. – 292 с.
8. Ратошнюк Т.М., Ратошнюк В.І. Економічна ефективність виробництва насіння нових сортів зернових культур // Вісник Сумського національного аграрного університету Серія «Фінанси і кредит». – 2009. - №1. – с. 221 – 224.
9. Омельєненко Г.Г. Роль сорту і насінництва у розвитку зернового виробництва в Україні // Економіка АПК. – 2001. - №9. – с. 14 – 19.
10. Закон України «Про насіння і садивний матеріал» (зі змінами та доповненнями) – електронний ресурс <http://zakonl.rada.gov.ua>
11. Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» (зі змінами та доповненнями) – електронний ресурс <http://zakonl.rada.gov.ua>
12. Закон України «Про карантин рослин» (зі змінами та доповненнями) – електронний ресурс <http://zakonl.rada.gov.ua>

Стаття надійшла до редакції 16.02.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"